

А. ХЕРТЕК.

•

ТАКСИЛИГ КЫС

Таксилег кыс
Данин уткы
Талыгыраже даглар аяк
чоруп кагды.
Чорум чогул,
Шокар чагы
Соовусте шыраакан
эркилед.

Сергек, омак
Сээ ырык айдык дүң
ымдынанды.
Чараш арпын,
Чазык чакын
Сагыжымга балалбайн
артып кады.
Рул долгаан
Уран холун
Узун-узун оруктарын
чыра тырты.
Николай ООРИКАК.

Аналтарым-ангорларым
Акыр хатга өйнөштөрм.
Ийнестерим-ажестерим
Ичкееке сыншпастаан.

Ховаган дег сүржүп
алгаш,
Кодан дургаар
дешкилежир.

КУДУК
(Амьдыралдан)

Хоорай чергелиг суурун
кыдыкы кудумчуларын
өңсө жуктада байыкка
көчүп келгенден бээр ай челе
берген мен. Мээл чурттап,
турар шаартаалымдын кезек
башчыларын чүгөй-чүгөй
инде кудук бар. Аяк-чөп
кыдык чирде, илк-чөп
туурда-даа сүт узуп алып
неринис ол. Билгиле даш-
танар хунерде ол башчы-
нарын херимдеринин иш-
тине дола бээр бис, ошур-
узда узады шейди бээр.
Удтаанда ол башчына-
рың бирээнин элери ка-
дыра дег улук ызырар кы-
зипек алгаш, дораа-ла хе-
риминин акыниче «Оваарым-
чалы! Бизар ыт бар!»
деп кичээндирин бижээ
шуугайны кадалган. Ол хун-
ден эгелеш, ынаар хунунар
туктан кийилер не бастас-
таан, а ийини басындан
«аа» дээр кевирбестээр.

Каш ай өрткенде, шак ол
башчынын элери өскө сур-
же көкө берген, оларын
орунга чаа улус чурттап
берген. Ол өг-бүлөнүн ке-
ки-гунери недела четпоздө
баштай кудуун улук кара
шоочага «кадартып» каан,
оон база-ла хериминин иш-
тине ызырар ытты бош са-
лыпкан.

«Думчукка тулганда бы-
заа сугжу» джидри ышкаш

суглаар сава туткан кийилер
сугурдан ырак эвесте кара
сугже шуужуттар аларган.
Мен база-ла оларын ара-
зында-ла болгай мен. Чам-
дык улусту өттүгүн, коро-
мысло акылгаар болу бер-
дим. Оон биле бенин башчы-
га чедир алды-чеди катал
дыштаныр болдум.

Кыш дүшкөн. Аас-кежик
бооп, кара суг дуртталбас,
чүгө кылдылар дошталыр
болган. Мен база-ла өскө-
лөрдөн улусер ал, шапак,
улук бидон садып ал, суг-
лаарыңа оларын аяктай
бердим.

Бажык деискеэринге куд-
дук кастырып бээр дугайы-
нда чурттап-коммунал аяк-
агай бүдүрүлө эргеленче
бидиришкени кинопен ху-
нум узан барган—ийн кыш
эрткен, Эргелдини началь-
нигиңи аазаашкынын
черде боттанмас.

Часкаар кыкып, зер эри-
занде, бажыкымың иш-
тине конкаларым-биле ка-
ды сумелешкен, аякыл сооп-
ла шактарда, дыштаныр хун-
нерде кудук казып кыркып
бис. Незини төрүп берген
ийн кызыл холу чок эвес.

Каш хонганда кудук-даа
кастырган. Кожаларымын-
да, кадыкымын-даа өөрзө-
н аажок.

В. ХОМУШКУ
Барыш-Хемчик район.

ЛЕНИН—РЕДАКТОР

Владимир Ильич-биле
мен 1904 чылдын күзүнде
де танышкан мен. Ол дээр-
ше бир тавык болган чү-
ве. Ук бажык Йенева, хо-
райың кыдымга турган.
Болшевисттерин боттары-
ның куралдар залы чок
болган аяа чыгып кээр
турган. Ынаар кире бергеш,
эш-өөрүмүн менээ чугаа-
лап бергенин эсугаар. Ле-
нинин дилегинин, ыңай-бээр
көрүп тур мен... Бо-дур!
Азында олур: оон аажок
улук хаваа элентри лампоч-
казын алаанда кылганай-
дыр; шензон столга үстүр-
геш, адыкын хаваанда чо-
леп алган. Карандажын
столга токуулатпашаан, чы-
гып кээр туурал үстүсө им-
перти көрүп олур. Оон өвү-
ркерин сестикимде ыңчаар
артып калган.

Эш-өөр Владимир Ильи-
чте чедер бергеш, аяа кан-
дыг-даа нарында чок мен-
дешеш, чугаалакып тур-
дулар. Теманын утупкан
мен, удаанда оон илтеке-
ли эгелзон. Кайгамчык-ла би-
лир, кайгамчык-ла тодаргай
чугаалаар кийин болган.
Партияның буюу-ла
баштыкчыы бо-дур, оон-би-
ле кады сагып-сестикимде чү-
ле бар болдур, шууту аяа

то каап берги — деп, бодуң
иштинде чугаалаган мен...

1904 чылдын чынында
Владимир Ильич болшевик-
тер солдуну парлап эгелзө-
рин шиптирдзөөн.
Ол солдуну үндүрер му-
нунда мындыг болушкун
болган.
Бир-ле катан 1904 чыл-
дын декабрда болшевик-
терин Йенева бөлүгүн (ын-
чан чээрби беш куюн тур-
ган) чыгган. Владимир
Ильич солдуну үндүрерин
дугайын дыңатпаш, редак-
торларын чагыстап таныш-
тырган. Бирээнин бис эин би-
лир турган бис. Социал-де-
мократтар хурамында мен-
швиктер-биле иш мис-
дежиктеринде үзүлгө ол
чүгө чугаалаар турган. Оон
ады Галерна дээр. А оон
чогуу ады М. С. Ольми-
нскин чүгө. Ол дээрже хоочун
болшевисттерин бирээне-
ле болгай. Эске редакторларын
бис бир-ле дугаар көргөни-
ме ол. Ол дээрже даштыкы-
же Ленинни албан-биле
кыйгыртпай экелген аныяк
болшевик литераторлары
болган.

— Эш Шварц! — деп,
Владимир Ильич кыйгыр-
ган.
Оон арган болгаш узун

аныяк эш Воронский бистин
мурунууска катырарчымы
сүргей кылдыр мөгөйиң ка-
ды. Оон соонда бис чагыс-
тап Воинов — А. В. Луна-
чарский-биле, Радлов — А.
Богданов-биле танышкан
бис.

Оон Владимир Ильич бис-
тик парлап арганымдын
программанын сайгараш,
солдуну «Вперед» деп ады-
рын сумелзед.

— Эки ат—деп, ол чугаа-
лады.
Баштайгы номерин мате-
риалдарын шууту номчаан
бис. Ол бөлүк болшевисттер
солдуну үнүп эгелзөөрин
өөрүп турган. Адыга шу-
туу таарынган. Партияны
органын организастаарын
Ленинин дорт хамаарыл-
ган «Вперед» солдуну үн-
те-
иниң дугайында редакци-
яның меделелениде илерет-
тинген.

«Удуртук» орган партия-
нык сүргүй харылаалыг
турар жукурт, кезезде му-
р-
нун чоруп, орутку чыры-
ны, овузуңуңу меге бажы-
мнарда намылааныңа, про-
летар шимчээшкени-биле ту-
дус харылаалыг болур.
Партияның коллективтик чо-
гадылаанын түнелин бол-
ган таварылгада, солун чү-
ге ыңчан бодуңуң хулалзө-
н

зин кууседип шыдаар».
Партиянык орган дээрже-
ле партияның коллективтик чо-
гадылаанын үр-түнелин
болур деп кайгамчык прин-
цип — Владимир Ильичин
редактор аякылдык кол
өзө бооп турган.

Солдун организастаары
редактор аякылдык М. С. Оль-
минский кууседип турган.
Оон дашчыштыр партияны
солдуну аякылдык чоруту
биле берген мен. Баштай кор-
ректурдан эгелзедим. Ол
ажыда аажок үнелээр тур-
дум. Уңген номер бүрүзү-
ле партия амдыралында улук
болушкун бооп турган. Оон
корректурлай берген мен.

Владимир Ильич канды-
бир материалды, азы чүдүдү
редакторлай турган, бир
эвес аде акылдары албан
аларда, оон хай катан эде-
рин негээр турган. Чикер,
Луначарскийни бижээн чү-
дүңге хамаарыштыр ыңдыг
болган. «Вперед» солдуну
үндүрүлгөсиниң дугайында
тайылбыр медеэ бижирин
агаа дааскан. Чүдү програм-
ма характерлиг болур тур-
ган. Ыңчанга аяа хензи-
да частыгыш туруп болбас
жукурт. Автор бижээн чү-
дүн Владимир Ильичиниң
сүмезин эсугаар үш катан
эдер жукурга таварышкан.

В. А. Карпинский.

«Владимир Ильич үн-
ер номер бүрүзүн сөөгү үжү-
ке чедир ыяк көрүп, бодоп
алыр турган» — деп, Надеж-
да Константиновна бижип
турар.

Материалдарны кыска
болгаш тодаргай бижирин-
че, элестерин чиге болгаш
ханы утталып болурунче,
үжүктөрүн шилп адырын-
че, корректураны адырын-
че, солдунуң ой-шаанда чырык-
че үнелерин Владимир Ильич
улук кичээнгейин садып, бо-
ду ол бүгүн хайгаарап кө-
рүп чораш. Хензи-даа шың
эвес чүвени ол чандыр чер-
ле көрбөс.

Владимир Ильич каранда-
жын тудуп алгаш, номерге
чеже үжүк кирерин, кандыг
шриф-биле өрүтүрн боду
санап, чамдыкта пети эвези
болганыга мударай бээр;
материалдарын, чүдөдөри
номчаан, «суу сы тудуп»
кагытлап турган.
Материалдарын канчаар
эди турганың? Холуңуң
үжүк ыкыргын-даа бол-
за, ол бүгү эдилелерин,
кирилделерин, корректур-
а демдектерин үрүлүч ыяк
тода болгаш билдирер кыл-
дыр бижир чораш.

«В. И. Ленин дугайында
сактыкчынарың» ий-
ги томуңдан.

НОМДАН НОМЧААН МЕН

Мен бир-ле номдан номчаан
мен, силеринде уруларга
неземке көргүсө, эттесө
дээр дугайында, ол шын бе?
— Ийе, — деп Фусэ ха-
рылаан, — бистинде уру-
ларын эттесө, бистинде
чагай чачыл эсугаар уру-
ларын өг-бүлениң, күрүне-
ниң үндөшүн кылдыр са-
наар Эш Ленин кезек бо-
данып олурган, чугаалаан:
Ыңчаарга силер чүгө ая-
кылдыгың эвес, а узук чо-
лур силер. Урулар кижиз-
ликте кеземче кыкырап,
лаар, эргиниң ол артык-
кынында, араатакыл эрг
артыкшында Европаның
депшигелит чуртаары бенин
адырлаан болгай. Оон
соонда, боданышыаң, чугаа-
лажып олурган кижини

да тема кончут сонугадым
турган.

Ол беседа үзүндө олу-
рушкан Улус Комиссарыны-
ң даштыкы херектер та-
лазынде чөөн чүк килди-
син эргелешкен А. Н. Воз-
несенский бодуңуң сакты-
кчынарында ол дугайында
делгерейиң-биле көргөскөн.
Улус чырыдышкын дугай-
да темага келеш, В. И.
Ленин Фусэге дыка хай а-
йгытыларын салган: «Бү-
гүнкү ыяк-ла өөрдөшкөн
кажан силерде киргенил,
каш харымыңа чедир, би-
ки билбестер бар бе?»

— Аас-кежиктиң чурт-
тур, — деп, Японияда бижик
билбестер барык чок дугай-
ында Фусэниң харымың
дынааш, Ильич магадан, —

арыныңе кезе көргөш. Ле-
нин айткан: «Кай, шына-
ла, силерде Японияда уру-
ларын бенин часкавас
бе?» — Чок — деп, шип-
тирлиң-биле Фусэ хары-
лаан, — бис уруларын ка-
жан-даа эттесө бис. Ле-
нин садыгыңа арай ойтала-
дыр чөлөшүн алгаш, бисче
кайтап олурган. Мен би-
чинде Японияга чораш
мен, япон ыялыг турдум
деп, ол дугайында эки бил-
римин база бузурелип чугаа-
ладым. «Ийе, ол тергини
чон-дур, бузур кудурга о-
дур» — деп, Ленин түнөдө.

В. ДЕСЯТЕРНИК
«Ленин, Октябрь, Аныяк-
тар» деп номуңдан оту-
дуган.

Дүргөмей оон соонда бе-
лин арагыч бодуңуң шыда-
лаа тентуге ыдым сол-
ла, сол-ла турган.

Дүргөмей тавылаын бер-
ген ыкын ойталап, туду-
га чедө бээр, бригаданын-
да бир оол мыңка дээр:

— Дүр, оон кезеэ ыт
ээрер, Сокавас-даа, Бо кан-
дай чор дээр, чедө бээр,
сээ кара ыдым. Чер-
де дик кийиыраар куюн
чыдар. Сен бодуң. Ужуп
калган. Ыдым сени тур-
гары ол ыянаа, тоңуңа
мызып алган тыркылап
чүдү. Менче-даа шоолаар.
Сени тургарыма ыры-
кыл турар дивес сен бе, Ка-
хал?

Та чүгө чүе ийик, брига-
дирден башташ, кижилер
ипуку каттырышкан. Дү-
ргөмейде бичи-даа хөлзөр
харык чок болган. Улустың
бо өөрүшкүзү аяа чаа ба-
лыг кырыңче дус рууп тур-
ган дег сагындарын. Брига-
дир шагынче көргөш:

— Беш минута болгаш
дүш соонун аякыл шагы
эгелзээр—дээр.

— Оон, оон? — деп, бир-
ле кижик демги чугааны өс-
күткен.

Кужур Дүргөмөй бажы-
ныңа чыгырып кааш,
печкамың ол садып ка-
дым. Дүне бир нээп көргөн
мен. Кадыр эр хаарыктап
чыдыр—деп, ол эр хөрөп
турда, Дүргөмөй шаг чон
үзе кирген.

— Дем эртен-не чоп чу-
гааладың?

— Ам кандыг деп? Бе-
зин «четтирдим» дивисин.
Кижилер мындыг боор-дур
ам.

Дүргөмөй аяктын каап-
каш, ыдыга халып кээр,
Кустук зерли берген чы-
ган. Арагың аякы, ол
болган-дыр. Ыдылаан
мының чанынга кээп дү-
шөң.

А. ШАГЖЫ.

ДАШТЫКЫ
АМЫДЫРАЛДАНКУСКЕ СААР
АППАРАТ

Германиянын Федератив-
ной Республикасында Ульма
хоорайнын университетинин
биология факультетинде куска
саар аппарат чогааткан.
Факультеттин төлөзүнүн
чугаазы-биле алмрга, мал
суду таарышпас ортем аякыл-
дык ылымырга түскө су-
дун аякылаары көрдүгөн.

Куска суду саар апарат-
ты чогаатынынга үш чыл
чарыкташтыган. Ол апар-
ат-биле бир саада-ла беш
грамм сутту ал болур. Ча-
гыс саадада бир литр сут-
ту алымынга ийи чүс куска
терек.

АРАГАЧЫ
ЧААННАР

Индияда Карнатака штат-
тын национал парвының
мурнук талазында бугу
арага бугурут турар улуска
берге үс келген: алкоголь
чааннар оларны амьратпа-
стаан.

Парктын арга-арыг кил-
дининг төлөзүн чааннар
ыңдыг байдалын тайыл-
лап тура, мал эчилери
чааннарын өмнөздө, аары-
кылың намадамын-биле
оларга арага берип турган.
Арагага таарышкан чааннар
оң чыдап чедир чыдап-
дан бетиң-биле тып алып
болган. Оон билеп алган ша-
даалар арага кылып турар
үлүстү чааннарын дузавы-
биле дораан тып ал турар.

Кыштын ортаа айының
бир дүзүн, Чыныкылаа то-
стотун соогу. Дүнеки дээрде
смылстар караа чидат. Ой-
тагар, кыйгак аныяк ай ба-
за дона берген чүве дег кө-
зүлгөн. Бо улук соонга суу-
рун ыттары бенин шимзөөн
чок. Соок чывар дашкаар
үлүп келген кижиниң чак-
тарын аныякыраа сүйбаш-
тар. Бо үеде кым-да кудум
чүмө үнүкесө. Ыңчаа-
даа Дүргөмөй үнөр жүргү-
таарышкан, чүгө дээр, ол
кесээ араалаан. Дүш бооп
кесээ алганы ийи таны-
лы-биле аяа-ла сүткүн ча-
гызының түнелин бо;
Дүргөмөй оон ортузунда
минин келген ол.

Дүргөмөйниң суксааны
чигтээр, бажы чарык чүве
дег аарып, чүрөө чыкы-
ландыр сол турган. Акында
мындыг чөлөрдө билдинип
кээр, кончуг багай, чигтес
акдан бар. Бо дөрөн хар
аыкп чоруп, арны селтеп
күү кийинип бир шагга
мөш-мыраак чоранын чоон
саалаалары, сөөкүр мага-
бондун дашаалып, билдинер.
Ийи олгун каап, ка-
лайында чарык берген
болдурга. Дүргөмөйниң ая-
га донамыкы бажык
болганы ол. Бо донаун че-
штеринге чүгү-да дузала-
ваан: аякыл аякыл-биле че-
чегер, эш-өөрүчүн сүмө-
чатым, өг-бүлөүмүн сады-
мы, кырган ада-иезинин ли-
зээ. Оон чүгө бодуңа бо-
лунуң шиптикелди четпээр.
Дүргөмөйниң чуртталга-
зында эки эвес болушкун-
нарын чамдык оон-биле та-
йылбырлаттынар.

Дүргөмөй оон, төвөзүн
сүмжүргөжүккө бис (КМКУ-
ның тулдуг бонгалазында
дончуп, чоник дугалап аяк-
ла-ла чарык чыл аажып,
шак үскөн дээр, сөөгү до-
галада турар. Дыштанып,
шалын байылап, куду, хар
карлаан... дээр ыңдыг чи-
кежикти хунерде «бажың
киңгедиптер» Акшазын

ди дыңнадып тур. Айт-
кан совхозтарга өг-бүлө-
биле кады аякылдап челип
кээр кижилерге Тала
АССР-ниң Күш-ажык тавы-
ы-биле күүкомитетди хары
узда акша пособеиян тып-
сыр. Оларны аякыла хулзөп
алыр совхозтар баштайгы
ийи чыда чогуур чингелде-
лерни тыпсыр: квартира хо-
лезини төлөсө, хомчу-
дашты, олаар жышты, элек-
трич одалгазын, электри чы-
рылдыгазын, тус черлерге
доктааттыган нормалар

эзе арагалапкан, пенсияда
орар, чеден анык харыг
мырган ада-иезиниң улугу-
гезин холдаар. Эмгекте,
үлүс-биле хөлзөөдө «ш-
тер» муңоң, азырде кым-
да келбес. Үш чыл бурун-
гаар кадыкы-биле чарык
туурда, кады өскөн Бугу-
лаа садып чораш, олар-
ын эңгештер. Дүргөмөй-
ниң арагың аякыл аякыл-
адырмы ал дааш шаа-биле
кызыткан. Ыңчан турда Дү-
ргөмөй аяа калайын хун-
нээр. Оон соонда Бугу-
лаа хонун наараган, идеге-
ли өскүндүргөн. Амгы «ш-
тер»-биле чугаазының үш-
тин доктаамал — арага ду-
гайында.

Чымык чер кырында Дү-
ргөмөй оон аяк чүгү-даа
чок болганы ол бе? Ындыг
эвес, шиптү турган — ынак-
мын, аас-кежик, аякыл-
ынак аякыл. Дүргөмөй шип-
түзү арагага ошалапкан. Ор-
тумак туска эртемин ына-
кылазы-биле катал чидир
кижикен.

Дүргөмөйниң бодамы-
биле бо бугу үнөң иштин-
де доктаамал шынчы эш —
наадыр кады. Аштат-даа чыт-
каш, кодамын кагбас. Ол
эзирин кээр, эргелешип,
оон эрээр, Хлевиниң сөөгү
картып Кустүкпен-биле үлө-
жип чир.

Дүргөмөй түрүп келип,
малгаш сүтүзүзү арай
боорда ол салган, чыгыткан
кара шаа-биле хөлзөп чиги-
ре бооп ийп алган. Стога
чыгган эртен аякыл эри
солдунуң бугуң артык ая-
гында аякыл кижиниң ая-
гынын чоразымын дугайың
чүгүн Дүргөмөй шаа-бу-
ла номчаан. «Билир бис, би-
лир бис, кужурум» дээр,
чүтпаша, отче кийр каап-

эсугаар газты халас бээр
болгаш өскө-даа чүдүл-
бисе база хандар. Бил-
диңизди айттыргалары ла-
рында адрестен айттыр-
алар: Кызыл хоорай, В. И.
Ленин шөлү, Советтер ба-
жыны, кабинет № 422.
Күш-ажык талазы-биле кур-
комитет. Телефоннары: 2-34-
42, 2-41-03. Оон аңгыда
Чоюн-Хемчик болгаш Улуг-
Хем райкукумьянынын
күш-ажык талазы-биле кил-
дистерин болгаш үстүнде
айтыкан совхозтарын кадр-
лар килдистеринден баа-
ла айттырп ал болур.

КАЯ, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМШИН
ТЕАТРЫНГА

Май 5-те, 19.00 — Ч. Ая-
тматов «Хүнүн дурту чүс
чыл аякыг»

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА
БАЖЫНЫНГА

19.30. Дискотена.

Кызылдың № 2 ортумак
школазын 1974 чылда доос-
канын 1984 чылдын май

КУЛЬТУРАНЫН БОЛГаш
ДЫШТАНЫЛГАНЫН
Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ
ПАРМЫНГА

11.00. Урулар хоорай-
гайына оюннар, аттрак-
ционнар.

10.00—22.00. Теннис,
билнард, раллаары, шы-
раа өрөөл, аттракционнар,
ойнаар автоматтар залы
ажылдап турар.

25-те эртегиниң 10 такта
школага болур ужуражы-
мыңче чалап тур.

ЧАРЛАЛАДАР

Тула филармониязынын
концертинге келеринче
Кызыл хоорайның чурттап-
чыларын болгаш аалчыла-
рын чалап, тур бис. Концерт
хөгжүмшүн театрыны май
10-да болгаш 11-де 18.30,
20.30 шактарда эгелээр.

Концертти Игорь Поликов
болгаш Вячеслав Остапенко
башкаар. Хөгжүм удуртук-

чузу — джаз фестивалда-
рының лауреады Александр
Куденко.

Концерт көөрүңүң коллек-
тивтик чагытларын апрель
30-ге чедир Тываның куру-
не филармониязынң насса-
зынга хүлзөп алыр. Касса
апрель 30-ден эгелзеш хөг-
жүмшүн театрынга аякыл-
лаар.

СОВХОЗТАР АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР